

20 2017

ISSN 1301-2746

ADALYA

The Annual of the Koç University Suna & İnan Kıraç Research Center
for Mediterranean Civilizations

(OFFPRINT)

AKMED

KOÇ UNIVERSITY

Suna & İnan Kıraç

Research Center for

Mediterranean Civilizations

ADALYA

The Annual of the Koç University Suna & İnan Kırac Research Center
for Mediterranean Civilizations (AKMED)

<i>Mode of publication</i>	Worldwide periodical
<i>Publisher certificate number</i>	25840
ISSN	1301-2746
<i>Publisher management</i>	Koç University Rumelifeneri Yolu, 34450 Sariyer / İstanbul
<i>Publisher</i>	President Umran Savaş İnan on behalf of Koç University
<i>Editor-in-chief</i>	Oğuz Tekin
<i>Editor</i>	Tarkan Kahya
<i>Advisory Board</i>	Haluk Abbasoğlu, Jürgen Borchhardt, Thomas Corsten, Jacques des Courtils, Vedat Çelgin, Nevzat Çevik, İnci Delemen, Refik Duru, Serra Durugönül, Hansgerd Hellenkemper, Frank Kolb, Wolfram Martini, Mehmet Özdoğan, Mehmet Özsait, Urs Peschlow, Felix Pirson, Scott Redford, Denis Rousset, Christof Schuler, R. R. R. Smith, Oğuz Tekin, Gülsün Umurtak, Burhan Varkıvanç, Michael Wörrle, Martin Zimmerman
<i>English copyediting</i>	Mark Wilson
©	Koç University AKMED, 2017
	Adalya, a peer reviewed publication, is indexed in the A&HCI (Arts & Humanities Citation Index) and CC/A&H (Current Contents / Arts & Humanities).
<i>Production</i>	Zero Production Ltd. Abdullah Sok. No. 17 Taksim 34433 İstanbul Tel: +90 (212) 244 75 21 • Fax: +90 (212) 244 32 09 info@zerobooksonline.com ; www.zerobooksonline.com
<i>Printing</i>	Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar - İstanbul Tel: +90 (212) 325 71 25 • Fax: +90 (212) 325 61 99 Certificate number: 29487
<i>Mailing address</i>	Barbaros Mah. Kocatepe Sok. No. 25 Kaleiçi 07100 Antalya - TURKEY Tel: +90 (242) 243 42 74 • Fax: +90 (242) 243 80 13 https://akmed.ku.edu.tr
<i>E-mail address</i>	akmed@ku.edu.tr

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

AKMED

KOÇ UNIVERSITY

Suna & İnan Kırac

Research Center for

Mediterranean Civilizations

Contents

Rana Özbal <i>Reconsidering Identity in the Halaf World: A Study of Coarse Wares in Sixth Millennium North Mesopotamia</i>	1
Abdullah Hacı <i>İlk Tunç Çağı'na Tarihlenen Anadolu Metalik Çanak Çömleğine İlişkin Yeni Bilgiler: Göltepe Buluntuları</i>	21
Bekir Özer <i>Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü</i>	41
Elçin Doğan Gürbüz – Cennet Pişkin Ayvazoğlu <i>Klaros'tan Pişmiş Toprak Barbitoslu Figürinlerin İkonografisi</i>	69
Gökhan Çoşkun <i>A One-Edged Curved Sword from Seyitömer Höyük</i>	83
Sevgi Sarıkaya <i>The Diplomatic and Strategic Maneuvers of Tissaphernes, Satrap of Sardis</i>	111
Marko Kiessel <i>Hof- und Fassadengräber auf der Karpashalbinsel Zyperns? Bemerkungen zu Kammergräbern in der Flur „Spiliosus“ nahe Aphendrika</i>	135
Erkan Dünder – Ali Akın Akyol <i>Unguentarium Production at Patara and a New Unguentarium Form: Archaeological and Archaeometric Interpretation</i>	157
Hülya Kökmen Seyirci <i>Ksanthos Güney Kent Kapısı ve Evreleri</i>	181
Julian Bennett <i>“Becoming a Roman”: Anatolians in the Imperial Roman Navy</i>	213
Lisa Peloschek – Martin Seyer – Banu Yener-Marksteiner – Philip Bes <i>Limestone, Diorite and Radiolarite: First Petrographic Data of Fired Clay Objects from Limyra (Southwest Turkey)</i>	241
Burhan Varkıvanç <i>The Stone Architecture of the Proskene of the Theater in Kaunos</i>	267
Ümit Aydınöglü <i>Doğu Dağlık Kilikia'daki Kırsal Yerleşimlerde Peristyl Avlulu Konutlar</i>	291

Pınar Özlem-Aytaçlar <i>Some Inscriptions from Pisidia</i>	315
Guntram Koch <i>Überlegungen zum Ende der Sarkophag-Produktion in Kleinasien</i>	323
Gökçen Kurtuluş Öztaşkın – Sinan Sertel <i>Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması</i>	357
Peter Talloen – Ralf Vandam – Manuela Broisch – Jeroen Poblome <i>A Byzantine Church Discovered in the Village of Ağlasun (Burdur): Some More Light on Dark Age Pisidia</i>	375
İzzet Duyar – Derya Atamtürk <i>Tlos (Seydikemer, Muğla) Kazılarında Ortaya Çıkartılan Orta Bizans Dönemi İskeletlerinde Ağız ve Diş Sağlığı</i>	405
Ebru Fındık <i>Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)</i>	423
Güven Dinç <i>The Social and Economic Status of the Rum (Greeks) of Antalya in the First Half of the 19th Century</i>	449
Book Review	
Netice Yıldız <i>A New Book about Kyrenia, the Harbor Town of Cyprus</i>	491

Klaros'tan Pişmiş Toprak *Barbitos*lu Figürinlerin İkonografisi

Elçin DOĞAN GÜRBÜZER – Cennet PIŞKİN AYVAZOĞLU*

Klaros Kutsal Alanı, İzmir İli, Menderes İlçesi'ne bağlı Ahmetbeyli Mahallesi sınırları içinde, Cumaovası'nı güneydeki Kuşadası Körfezi'ne bağlayan Ales Vadisi'nin taban düzlüğünde yer almaktadır. Doğuda Galliesion Dağı (Barbandondağ, Kale Boğazı Dağı), batıda Korakion Dağı (Mezarlık Dağ) ile çevrilmiş olup hemen batısından geçen Ales Deresi, (Ahmetbeyli Deresi) Ahmetbeyli Mahallesi'nden 500 m uzaklıkta bir eğri çizip güney yönüne dönerek denize ulaşmaktadır. Ana kentleri olan, Ahmetbeyli sahilindeki Notion'un (Nea Kolophon) 1600 m kuzeyinde ve daha içerisindeki Kolophon'un ise 13 km güneydoğusunda yer almaktadır. Apollon Klaros'a adanmış olan kutsal alan Delphoi ve Didyma ile birlikte antik dünyanın en önemli üç kehanet merkezinden biri konumundadır. Klaros'ta (Res. 1) 20. yy.'ın başlarında başlayan ve belirli aralıklarla günümüze kadar devam eden kazı çalışmaları sırasında en önemli buluntu gruplarından birini çok sayıdaki telli çalgı taşıyan figürinler oluşturmaktadır. Bu figürinler çoğunlukla Arkaik Dönem'e ait Apollon Sunağı'ndan ele geçmişlerdir¹ (Res. 2). Söz konusu telli çalgılar arasında lyra ve kithara taşıyan pişmiş toprak figürinler Apollon'un müzik tanrısı kimliğiyle ilişkilendirilmekte ve Apollon'a sunulmuş adaklar olarak değerlendirilmektedir². Arkaik Apollon Sunağı'ndan ele geçen bir grup pişmiş toprak figürin ise barbitos adı verilen başka bir müzik aleti taşımaktadır.

Barbitos (βάρβιτος), lyra ailesinden bir telli çalgıdır. Strabon'a göre barbitos, adı Yunanlı olmayan müzik aletlerinden biridir³. Araştırmacılar barbitos'un çok telli bir Arap müzik aleti olan barbat'tan türediğini⁴ ya da barbitos adının Phrygialı bir sözcük olabileceğini⁵ ileri sürmüşlerdir. Ancak genellikle barbitos adının Aeolik barmos (βάρμος), baromos (βάρωμος) ve barmitos (βάρμιτος) sözcükleri ile ilgili olduğu kabul edilmektedir⁶. Olasılıkla Yunanistan'da ilk tanındığı

* Yrd. Doç. Dr. Elçin Doğan Gürbüzler, Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm Rehberliği Bölümü, İzmir. E-posta: doganelcin@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Cennet Pişkin Ayvazoğlu, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Şanlıurfa. E-posta: cennetpa@gmail.com

Makale kapsamında değerlendirilen figürinleri yayınlamamıza olanak sağlayan ve çalışmamız boyunca bizi destekleyen Klaros kazı başkanı Prof. Dr. N. Şahin'e içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız. Makalede yer alan figürin fotoğrafları ve diğer çizimler Klaros Kazı Arşivi'ne aittir.

¹ Klaros'tan telli çalgı taşıyan figürinlerin buluntu yerleri ve tipolojileri ile ilgili olarak bk.: Doğan-Gürbüzler 2016, 73-83.

² Bu konuda bk.: Şahin 1999, 200-212; Dewailly 2000, 343-347; Dewailly 2001, 365-382; Doğan-Gürbüzler 2016, 78.

³ Strabon X.3.17.

⁴ Muss-Arnolt 1892, 127.

⁵ Bundrick 2005, 22.

⁶ McIntosh Snyder 1972, 332

zamanlarda Aeolik adı ile yani barmitos olarak anılmaktaydı. Yunanlılar zamanla barbitos demeye başlamışlar, Roma Dönemi'nde ise barbiton (βάρβιτον) adı yayılmıştır⁷.

Pindaros, MÖ VII. yy. ortasında yaşamış olan Lesboslu lirik şair Terpandros'un, Lydia kökenli bir müzik aleti olan pectis'ten etkilenerek barbitos'u icat ettiği bilgisini verir⁸. Athenaeus ise MÖ VI. yy. sonu - V. yy. başlarında yaşamış olan Teos'lu Anakreon'u barbitos'un mucidi olarak göstermektedir⁹. Buna göre barbitos'un kökeninin Anadolu'ya bağlandığı anlaşılmaktadır¹⁰. Barbitos'un Doğu Yunan kolonilerinde MÖ VII. yy. ya da erken VI. yy.'da ortaya çıktığı¹¹ ve Yunan anakarasına Lesbos Adası üzerinden geçtiği düşünülmekte¹², MÖ VI. yy.'ın 2. yarısında ise tüm Ege ve Kıta Yunanistan'da bilindiği kabul edilmektedir. Bu tarihle uyumlu olarak barbitos, Atina vazo resimlerinde de MÖ VI. yy.'ın son çeyreğinde görülmeye başlar¹³. Siyah figürlü vazolar üzerinde nadir olarak görülürken kırmızı figürlü vazolar üzerinde daha sık karşımıza çıkmaktadır¹⁴. Buna bağlı olarak MÖ V. yy.'a kadar Kıta Yunanistan'da yaygın olmadığı, bu tarihten sonra daha yaygın olarak kullanıldığı yorumu yapılmaktadır¹⁵.

Barbitos, tasarım açısından lyra'ya benzemektedir. Kaplumbağa kabuğundan yapılmış bir ses kutusu, ses kutusuna iki yanda eklenmiş kollar ve telleri tutan bir üst eşikten oluşmaktadır. Ancak lyra'dan farkı kolların ses kutusundan keskin açılarla çıkması ve uzun olmasıdır¹⁶. Kollar üst eşığın hemen altından içe doğru ani bir kavisle üst eşığe birleşir¹⁷. Kolların uzun olmasına bağlı olarak telleri de lyra'ya göre uzundur. Tel sayısı konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte vazo resimleri üzerindeki betimlerinden beş ile sekiz arasında değişen tel sayısına sahip olduğu görülmekte ve lyra ile aynı şekilde akort edildiği düşünülmektedir¹⁸.

Barbitos'un nasıl çalındığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. M. Snyder'e göre, yalnızca Polluks, lyra, kithara ve barbitos için "vurmak" fiilini kullanmıştır¹⁹. Burada tellerin plektron'la tınlatılması ifade edilmek istenmiş olmalıdır²⁰. Buna karşın Teos'lu şair Anakreon'un barbitos'u fildişi bir plektron'la çaldığı bilinmektedir²¹. Pek çok vazo resminde barbitos'un, plektron kullanılarak çalındığı açık bir şekilde görülür. Bunların bazılarında plektron bir ip ya da zincir yardımıyla barbitos'a bağlıdır²². Betimlemelerde sol el ile barbitos'un sol kolundan tutularak taşındığı görülmektedir. Yürüme sırasında kolaylık sağlaması bakımından ses kutusu genellikle kalçanın başladığı noktada konumlandırılmıştır²³. Vazo resimleri üzerinde bazen

⁷ McIntosh Snyder 1972, 331-333.

⁸ Pindaros, Skolion to Hieron fr. 125 S-M = T 45 G.

⁹ Athenaeus, Deipnosophistae IV.175e.

¹⁰ Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 166.

¹¹ McIntosh Snyder 1972, 334.

¹² Paquette 1984, 174.

¹³ McIntosh Snyder 1972, 334.

¹⁴ Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 167.

¹⁵ Mathiesen 1999, 251.

¹⁶ Mathiesen 1999, 249.

¹⁷ Barbitos'un yandan gösterildiği bir vazo resminde sözü edilen form net bir biçimde görülebilmektedir (Mathiesen 1999, 249-250, fig. 39).

¹⁸ Mathiesen 1999, 250.

¹⁹ McIntosh Snyder 1972, 336'ya göre dn. 8 (Pollux I, 218, 23 Bethe).

²⁰ Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 167.

²¹ McIntosh Snyder 1972, 336.

²² Boardman 2002, fig. 255, 261.

²³ Paquette 1984, 170.

sırtta taşındığı görülür ki büyük olasılıkla barbitos çalınmadığı zamanlarda sırtta taşınmaktaydı²⁴. Ses özelliği açısından, tellerin uzun olması nedeniyle sesinin lyra'ya göre daha berrak ve tiz olduğu düşünülmektedir²⁵. Bir görüşe göre barbitos'un düşük bir sesi vardır ve adı da buradan gelmektedir. Zira Aeolik βαρύμιτος, "alçak" anlamına gelen βαρύ ve "tel" anlamına gelen μιτος sözcüklerinden oluşmaktadır²⁶. Buna göre barbitos'un lyra'dan bir oktav alttan akort ediliyor olması olasıdır²⁷.

Klaros'un üçüncü (1988-1997) ve dördüncü dönem (2001-) kazılarında, tama yakın ve küçük parçalar halinde olmak üzere yaklaşık otuz sekiz adet barbitos'lu figürin bulunmuştur²⁸. Tamamı Apollon sektöründe, dikdörtgen sunağın güney batı basamakları üzerinde ele geçmiş olan figürinler tek tip olup aynı stil özelliklerine sahiptir. Korunmuş olan başların tümünde yüz, MÖ VI. yy. ortasından itibaren görülen ve İon tipi olarak tanımlanan stil özelliklerini taşımaktadır. Buna göre yüz dolgun, gözler iri ve badem şeklinde, burun iri ve alt kenarları geniş, ağız çizgisi geniş ve alt dudak dolgun, üst dudak alt dudağa göre çıkıntılıdır ve adeta bir bıyık izlenimi vermektedir. Dolgun vücut yapısına sahip olan figürler boynun kısa ve kalın verilmesiyle tıknaz bir görünüme ulaşmışlardır²⁹. Khiton üzerine himation giymiş figürinlerde³⁰ sol kol dirsekten kıvrılmış olup sol elde barbitos bulunmaktadır (Res. 3). Vazo resimlerinde de barbitos'un sol el ile taşındığı, sağ elde ise plektron bulunduğu görülür. Klaros figürinlerinden Res. 3'deki örnekte, figürinin vücuda paralel olarak konumlanmış olan sol kolun bacaklara yapışık sol elinde plektron bulunmamaktadır. Buna göre figür barbitos'u çalma değil tutma pozisyonundadır. Bazı parçalarda yalnızca barbitos korunmuştur. Bunlarda ses kutusunun çevresinde bir bordür bulunduğu görülmektedir (Res. 4-7).

Lyra ve kithara taşıyan figürinler pek çok farklı merkezde yaygın olarak ele geçmektedir. Buna karşın barbitos'lu figürinler Klaros dışında başka bir merkezde görülmemektedir. Bu nedenle barbitos'lu figürinlerin ikonografik değerlendirmeleri sadece vazo resimlerine bağlı olarak yapılabilmektedir. Bu noktada ilk dikkati çeken, barbitos ile Dionysos ve onunla ilişkili sahnelerde karşılaşılmasıdır. Daha çok kırmızı figürlü şarap kapları üzerinde yer alan³¹ bu sahnelerde barbitos, genellikle bir satyros ya da silenos (Res. 8), bazen de bir maenad (Res. 9) tarafından çalınır³². Özellikle kalabalık sahnelerde satyros ve maenad'lar barbitos'un yanı sıra aulos ve tympanon çalınan müzikli bir ortamda başlarını ve vücutlarını savurarak kendilerinden geçmiş bir biçimde dans etmektedirler³³. Dionysos bu tip sahnelerin tümünde görülmez ancak

²⁴ Maas – McIntosh Snyder 1989, 131, fig. 6, 132, fig. 7.

²⁵ Mathiesen 1999, 250-251.

²⁶ McIntosh Snyder 1972, 336; Mathiesen 1999, 250.

²⁷ Bu ses özelliğinden dolayı kadın sesleriyle uyumlu olduğunu öne sürenler olduğu gibi özellikle erkek sesine uygun olduğunu öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır (Boardman 1988, 430; Paquette 1984, 173).

²⁸ Bu çalışmada yalnızca Klaros'un dördüncü dönem kazılarında bulunmuş olan barbitos'lu figürinler ele alınmıştır (Barbitos'lu figürinlere ait daha fazla örnek için bk.: Doğan-Gürbüz 2012, 95-94, Kat. no. 248-254, 122, Kat. no. 341-344).

²⁹ Bk.: Doğan-Gürbüz 2012, 95-94, Kat. no. 248-254, 122, Kat. no. 341-344).

³⁰ Dionysos vazo resimlerinde de aynı giysi tarzıyla betimlenir. Örneğin, Byrgos ressamına atfedilen ünlü bir kylix'in tondo'sunda barbitos çalan tanrı, uzun kemersiz bir khiton giymiştir bk.: LIMC III.2, no. 465 (=Mathiesen 1999, 165, fig. 12, Bundryck 2005, fig. 62).

³¹ Dionysos ve eşlikçilerinin barbitos ile birlikte görüldüğü en erken sahne MÖ 525'e tarihlenen bir amphora üzerindeki siyah figürlü sahnedir. Bu sahnede yan yana oturan Dionysos ve Ariadne'nin arkasında duran bir satyros özgün formda kollara sahip ancak uzmanlar tarafından barbitos olarak tanımlanmış bir telli çalgı tutmaktadır (Maas – McIntosh Snyder 1989, 114, 129, fig. 1).

³² CVA Denmark 3, Pl. 146, 1b (=LIMC III.2, no. 421); CVA Denmark 4, Pl. 233, 1a; CVA Poland 1, Pl. 38 b, c.

³³ Bundryck 2005, fig. 63.

varlığı atribütleri ile hissedilmektedir. Bununla birlikte, barbitos'un bizzat Dionysos tarafından çalındığı sahneler de bulunmaktadır. Dionysos bu sahnelerde bazen tek başına³⁴ bazen de eşlikçileri ile birlikte³⁵ (Res. 10).

Vazo resimleri üzerindeki bazı sahneler bir Dionysos bayramı olan Anthesteria ile ilişkilendirilmektedir. Kırmızı figürlü bir pelike üzerinde çıplak bir figürün taşıdığı barbitos'un koluna bağlanmış bir khous görülür. Bu, sahnede yer alan figürlerin Anthesteria'ya katıldıkları şeklinde yorumlanmaktadır³⁶ (Res. 11). Benzer sahnelerin kırmızı figürlü khous'lar üzerinde de görülmesi anlamlıdır. Zira khous'lar üzerindeki sahnelerin genellikle Anthesteria ile ilgili olduğu kabul edilir³⁷. Kırmızı figürlü bir khous üzerinde de çelenkli genç bir figürün taşıdığı barbitos'un koluna bağlanmış bir khous görülmektedir³⁸. Anthesteria'nın Khoes günü çocuklar tarafından kullanılan minyatür khous'lar üzerindeki sahnelerden barbitos'un bayrama katılan çocuklar tarafından da çalındığı anlaşılmaktadır³⁹. Dionysos bayramlarından biri olan Lenaia ile ilişkilendirilmiş olan kırmızı figürlü bir stamnos üzerindeki sahnede, merkezde yer alan sarmaşık çelenkli kadın figürü sol elinde bir barbitos taşımaktadır⁴⁰. Dionysos bayramları ile barbitos arasındaki ilişki Euripides'in "Kykloplar" adlı oyunundan bir bölümde de ortaya konmaktadır. Oyunda Polyphemos'un esiri olan Silenos, özgür olduğu günlerde Bakkhos onuruna barbitos eşliğinde sikinnis'e katıldığını hatırlar⁴¹. Sözü geçen bölüm sikinnis'in barbitos eşliğinde yapıldığını da kanıtlamaktadır⁴².

Barbitos, figürlü vazolar üzerindeki symposion ve komos sahnelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Her iki tip sahnede de içki ve müzik eşliğinde kendinden geçmiş figürler görülür. Müzikli, içkili ve bazen de erotik bir ortamda geçen symposion sahneleri Dionysiak kompozisyonları anımsatır⁴³. Vazolar üzerindeki symposion sahnelerinde erkekler kadar kadın müzisyenler ve hetaira'lar da barbitos çalarken görülmektedir⁴⁴. Euripides'in Alkestis oyununda Admetus, ölümünden sonra Alkestis'e symposion'lara katılmayacağına ve barbitos'u ile aulos'una dokunmayacağına dair söz verir⁴⁵. Symposion ve bu iki müzik aletinin birlikte anılması barbitos ve aulos'un symposion'lar için özel işlevi olan çalgılar olduğu şeklinde yorumlanmaktadır⁴⁶. Symposion sahnelerine çok benzeyen komos sahnelerinin Dionysos ile ilişkisi daha açıktır. "Cümbüş" anlamına gelen komos, aynı zamanda Kent Dionysia'nın bir parçasıdır.

³⁴ LIMC III.2, no. 425.

³⁵ LIMC III.2, no. 465 (=Bundrick 2005, fig. 62)

³⁶ Hoorn 1951, 32, fig. 109; Maas – McInthosh Snyder 1989, 115; Dionysos'un yıllık olarak kutlanan ve üç gün süren Anthesteria bayramının ikinci günü adını khous olarak adlandırılan bir oinokhoe formundan almakta ve bugüne khous'un çoğulu olan khous'lar anlamında "Khoes" denilmektedir (Moore 1997, 41-42; Sparkes – Talcott 1970, 60-62).

³⁷ Bu konuda bk.: Hoorn 1951.

³⁸ Hoorn 1951, fig. 110.

³⁹ Hoorn 1951, fig. 96.

⁴⁰ Phiale Ressamı tarafından boyanmış olan stamnos, MÖ 450'ye tarihlenmektedir. Üzerindeki sahnede yer alan figürlerin bayrama katılan ve Dionysos'un eşlikçileri gibi giyinmiş (nymphe'ler, bebek satyros) gerçek insanlar oldukları düşünülmektedir (CVA Poland 1, pl. 26, 1).

⁴¹ Sikinnis: Satirik dramada ortaya konan dans türüdür (Lidell – Scott 1940, bk.: Σίκιννις). Euripides Kyklops 35-40; Bu bölüm dans eşliğinde barbitos kullanımına gönderme yapan en erken kaynaktır (McIntosh Snyder 1972, 338).

⁴² McIntosh Snyder 1972, 338.

⁴³ Bundrick 2005, 38, 106.

⁴⁴ Bundrick 2005, 22.

⁴⁵ Euripides, Alkestis 343-347.

⁴⁶ McIntosh Snyder 1972, 339.

Festival alanından dönüşü ifade eden ikinci tören alayına komos denir. Komos alayında insanlar sarhoştur ve koro halinde şarkılar söyleyip dans etmektedirler⁴⁷. Bu, figürlü vazolar üzerindeki sahnelerle uyumludur (Res. 12). Symposion ve komos sahnelerinin genellikle içki kapları üzerinde betimlenmiş olması da Dionysos ile ilişkisine kaynak olarak gösterilmektedir⁴⁸.

Lesbos'lu şairler Terpanndros, Sappho, Alcaeus ve Teos'lu şair Anakreon da vazo resimlerinde sıklıkla barbitos ile birlikte görülür⁴⁹. Lesbos'lu şairler barbitos'u aşk ve içki konularını içeren çeşitli liriklere eşlik etmesi amacıyla kullanılmaktaydı⁵⁰. Anakreon, bir barbitos sever ve içki şarkıları besteleyen hünerli biri olarak tanımlanmaktadır⁵¹. Anakreon vazo resimlerindeki komos sahnelerinde karşımıza çıkar ki özellikle şairin kadın giysileri içindeki betimleri ilginçtir. Zira erkeklerin kadın giysileri (ya da kadınların erkek giysileri) giymesi Dionysos'a ve komos uygulamalarına bağlı geleneklerdir⁵².

Müzik olgusunun Dionysos kültü içinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Dionysos törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan esrime/kendinden geçme yani enthousiasmos şarabın yanı sıra müzik ve dansla birlikte ortaya çıkmaktaydı⁵³. Müzik tanrısı kimliğindeki Apollon, betimlemelerde genellikle lyra ve kithara ile görülür. Müzik ile ilgisi güçlü olan Dionysos ise barbitos ile görülmektedir. Kithara, Panathenaia gibi devlet tarafından desteklenen bayramlarda ve müzikal yarışmalarda çalınan prestijli bir çalgı ve barbitos'a göre daha yüksek statüde bir zevk olarak tanımlanırken barbitos daha çok bireysel kullanıma yönelik, resmi olmayan toplantılar ve içki partilerinde çalınan bir çalgı olarak tanımlanmaktadır⁵⁴. Buna göre barbitos'un Dionysiak bir çalgı olması şartıca olmamalıdır.

Yukarıda anlatılan ikonografik veriler ışığında barbitos'un Dionysos kültündeki yeri ortaya konabilmektedir. Klaros'ta bulunmuş, telli çalgı taşıyan figürinlere ilişkin önceki çalışmalarda, tüm bu figürinler Apollon kültü içinde değerlendirilmiştir⁵⁵. Ancak kutsal alanda barbitos ile ilgisi daha açık olan Dionysos'un da kültü bulunmaktadır. Klaros'ta Apollon-Leto-Artemis üçlüsünden sonra en baskın kült Dionysos'a aitti. Dionysos'un Klaros'taki varlığı epigrafik belgelerle kanıtlanmıştır. Tümü Hellenistik Dönem'e ait olan bu belgeler Kolophon'luların Dionysos bayramlarını kutladığını ve Dionysia bayramının, kutsal alanın baş tanrısı Apollon

⁴⁷ Sourvinou-Inwood 2003, 79; Komos, MÖ V. yy. vazo resimleri üzerinde bir çocuk ya da genç bir satyros şeklinde kişileştirilmiş olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu sahnelerde ya Dionysos'a eşlik eder ya thiasos üyeleri ile birlikte ya da bir Dionysos bayramındadır (Smith 2007, 154-171).

⁴⁸ Mathiesen 1999, 252.

⁴⁹ Wegner 1949, 44-45; Maas – McIntosh Snyder 1989, 119; Mathiesen 1999, 251.

⁵⁰ McIntosh Snyder 1972, 336.

⁵¹ McIntosh Snyder 1972, 333; Barbitos vazo resimlerinde Eros, mousa'lar ve "müzik dersi" sahnelerinde de görülür. Ancak Dionysiak, symposion ve komos sahnelerine kıyasla azdır. Mousa'ların barbitos ile birlikte görülmesi, çalgının şairle ilgisine bağlanmaktadır (Maas – McIntosh Snyder 1989, 114, 117-118, 120-121).

⁵² Maas – McIntosh Snyder 1989, 119, 135, fig. 14; Bir İon kenti olan Teos'un baş tanrısı Dionysos'tu. Genellikle kültün, MÖ III. yy. ortalarında Dionysos sanatçıların kenti merkez kabul etmesiyle önem kazandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Dionysos kültünün Teos'ta daha eski bir geleneğe sahip olduğu ileri sürülmektedir (Bu konuda bk.: Uz 2014, 31). Nitekim Diodoros Siculus'a göre Teos'lular, bu kentin Dionysos'un doğum yeri olduğuna inanmaktaydı (Bibliotheca Historica III. 66.1-2). Barbitos'un Dionysos kültüyle ilişkisi göz önüne alındığında MÖ VI. yy. sonu - V. yy. başlarında yaşamış olan Anakreon'un barbitos'un mucidi olarak gösterilmesi, dahası Dionysiak geleneklere uygun betimlenmesi de Teos'taki kültün MÖ III. yy.'dan çok önce var olduğuna işaret etmektedir.

⁵³ Bundrick 2005, 106.

⁵⁴ Maas – McIntosh Snyder 1989, 202; McIntosh Snyder 1972, 336; Wegner 1949, 36-37.

⁵⁵ Apollon figürinlerinin gelişimi inceleyen M. Dewailly'e göre barbitos'lu figürinler gelişim şemasındaki ilk örneklerdir. Bk.: Dewailly 2000, 343-347.

Klarios onuruna kutlanan Klaria'lar kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır⁵⁶. Gerek epigrafik belgeler gerekse arkeolojik buluntular Hellenistik Dönem'de Dionysos'un Klaros'ta Apollon'un yanı sıra güçlü bir külte sahip olduğunu göstermektedir⁵⁷. L. Robert, 1958 yılında bulunduğu Hellenistik Apollon Sunağı'nın iki tanrı tarafından paylaşıldığını ileri sürmüştür. Ona göre, kuzey güney doğrultusunda uzanan sunağın güney bölümü Apollon'a, kuzey bölümü ise Dionysos'a adanmıştır⁵⁸. Nitekim sunağın kuzeybatı köşesine Dionysos'a adanmış yazıtlı bir güneş saati konumlandırılmıştır⁵⁹. Dionysos kültü Klaros'ta esas olarak Hellenistik Dönem'de güçlüdür. Ancak Dionysos'a adanmış olduğu ikonografik olarak tespit edilen, daha erken dönemlere ait adaklar da söz konusudur⁶⁰.

Sonuç olarak Klaros kazılarında ele geçen barbitos'lu figürinler stil ve ikonografi açısından kendine özgü bir karaktere sahiptirler. Söz konusu figürinlerin plastik sanatta bir prototipi olmadığı gibi, Klaros dışında başka bir merkezden ele geçen benzer tipteki figürinlerin varlığı bilinmemektedir. Dolayısıyla Klaros barbitos'lu figürinlerin, vazo resimlerindeki barbitos imgesiyle aynı ikonografiye sahip olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır⁶¹.

Klaros figürinleri, stil özellikleri ve stratigrafik verilere göre MÖ VI. yy.'in ikinci yarısına tarihlenmelidir. Barbitos'un vazo resimleri üzerinde MÖ V. yy. boyunca yaygın olarak görüldüğü dikkate alındığında⁶², Klaros figürinlerindeki barbitos ikonografisi daha erken bir tarihe işaret etmektedir. Bu bağlamda barbitos müzik aletinin yukarıda tartışıldığı gibi, Anadolu'dan Yunan anakarasına geçmiş olduğu görüşü, Klaros figürinleriyle desteklenebilmektedir. Ayrıca, barbitos'un varlığından yola çıkarak, Klaros figürinlerinin net bir şekilde Dionysos'u simgelediğini ortaya koymak olası görünmese de, bu müzik aletinin Dionysos ile güçlü ikonografik bağı ışığında, barbitos'lu figürinler, kutsal alandaki Dionysos kültürüyle ilişkili sunular olarak değerlendirilmelidirler.

⁵⁶ MÖ III. yy.'a tarihlenen Aigai dekreti için bk.: Gauthier 1999, 7, no. 1; MÖ 200-150 yıllarına tarihlenen Smyrna'lı Khresmologos Menophilos dekreti için bk.: Robert – Robert 1992, 280; MÖ II. yy.'in son çeyreğine tarihlenen Menippos dekreti için bk.: Robert – Robert 1989, 58, 102 (sütun III - satır 15-48).

⁵⁷ Memer bir tiyatro maskı (bk.: Şahin 1998, 94, Res. 76; Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 154, Lev. XIX, Res. 31) pişmiş toprak tiyatral figürinler (bk.: Dewailly 2001, fig. 10,3; Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 154-158, Kat. no. 70, 71, 72) Dionysos kültürüne işaret eden arkeolojik verilerdir. En önemli arkeolojik buluntu ise Batı Onur Anıtları Sektörü'nde açığa çıkarılan sunu alanıdır. Söz konusu alan çok sayıda khous, minyatür kâseler, oturan çocuk ve kourotrophos figürinleri ile hayvan kemikleri içeren bir konteksttir. İçinde bulunan sikkeler yoluyla MÖ IV. yy.'in sonu III. yy.'in başına ait olduğu belirlenen sunu alanı Anthesteria bayramının Khoes gününe işaret etmektedir. Khous, Dionysos'un Anthesteria bayramının ikinci günü Khoes'de kullanılan bir oinokhoe formudur (bu konuda bk.: Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 170).

⁵⁸ Robert 1960, 58-59; Robert 1977, 84.

⁵⁹ Şahin 1998, 48-49.

⁶⁰ Bk.: Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 153-163, 165-166, 173-176.

⁶¹ Doğan-Gürbüz 2012, 163-165; Pişkin-Ayvazoğlu 2015, 166 vd.; Doğan-Gürbüz 2016, 78.

⁶² Bu konuda bk.: Ulieriu-Rostás 2016, 339, fig. 1.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Sparkes – Talcott 1970 B. A. Sparkes – L. Talcott, *The Athenian Agora Vol: XII, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C., Part 1-2* (1970).
- Moore 1997 M. B. Moore, *The Athenian Agora, Vol. XXX. Attic Red-Figured and White-Ground Pottery* (1997).
- Beazley 1928 J. D. Beazley, *Greek Vases in Poland* (1928).
- Boardman 1988 J. Boardman, “Chapter 7c: Material Culture”, *The Cambridge Ancient History IV. Greece and the Western Mediterranean. c.525 to 479 BC* (1988) 414-430.
- Boardman 2002 J. Boardman, *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları: Arkaik Dönem* (2002).
- Bundrick 2005 S. Bundrick, *Music and Image in Classical Athens* (2005).
- CVA Corpus Vasorum Antiquorum <http://www.cvaonline.org/cva/Countrylist.htm>
- Dewailly 2000 M. Dewailly, “Les statuettes en terre cuite du sanctuaire d’Apollon à Claros: Production et consommation (fin VIème -fin Vème siècle)”, bk.: F. Krininger (ed.), *Die Ägäis und das westliche Mittelmeer. Beziehungen und Wechselwirkungen 8. bis 5. Jh. v. Chr., Wien, 24. bis 27. März 1999* (2000) 343-347.
- Dewailly 2001 M. Dewailly, “Le sanctuaire d’Apollon à Claros: Place et fonction des dieux d’après leurs images”, *MÉFRA* 113-1 (2001) 365-382.
- Doğan-Gürbüz 2012 E. Doğan-Gürbüz, *Klaros Kazılarında Bulunmuş olan Pişmiş Toprak Figürinler ve Kültür Açısından Değerlendirilmeleri* (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012).
- Doğan-Gürbüz 2016 E. Doğan-Gürbüz, “Terracotta Figurines with Stringed Instruments from Claros”, bk.: A. Bellia – C. Marconi (ed.), *Musicians in Ancient Coroplastic Art. Iconography, Ritual Context and Functions* (2016) 73-83.
- Gauthier 1999 P. Gauthier, “Nouvelles Inscriptions de Claros. Décrets d’Aigai et de Mylasa pour des juges Colophoniens”, *RÉG* 112, 1999, 1-36.
- Hoorn 1951 G. v. Hoorn, *Choes and Anthesteria* (1951).
- Lidell – Scott 1940 H. G. Lidell – R. Scott, *A Greek-English Lexicon* (1940).
- LIMC III *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae III.1-2: Atherion-Eros* (1986).
- Maas – McIntosh Snyder 1989 M. Maas – J. McIntosh Snyder, *Stringed Instruments of Ancient Greece* (1989).
- Mathiesen 1999 T. J. Mathiesen, *Apollo’s Lyre: Greek Music and Music Theory in Antiquity and the Middle Ages* (1999).
- McIntosh Snyder 1972 J. McIntosh Snyder, “The Barbitos in the Classical Period”, *CJ* 67/4 (1972) 331-342.
- Muss-Arnolt 1892 W. Muss-Arnolt, “On Semitic Words in Greek and Latin”, *TAPA* 23 (1892) 35-156.
- Paquette 1984 D. Paquette, *L’instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique: études d’organologie* (1984).
- Pişkin-Ayvazoğlu 2015 C. Pişkin Ayvazoğlu, *Klaros’ta Dionysos Kültü*, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2015).
- Robert 1960 L. Robert, “Fouilles de Claros 1959”, *TürkAD* X.1, 1960, 58-59.
- Robert 1977 L. Robert, “Documents d’Asie Mineure”, *BCH* 101.1, 1977, 43-132.
- Robert – Robert 1989 L. Robert – J. Robert, *Claros I. Décrets Hellénistiques* (1989).
- Robert – Robert 1992 L. Robert – J. Robert, “Décret de Colophon pour un chresmologue de Smyrne appelé à diriger l’oracle de Claros”, *BCH* 116.1, 1992, 279-291.

- Smith 2007 A. C. Smith, "Komos Growing up among Satyrs and Children", *Hesperia Supplements* 41: *Constructions of Childhood in Ancient Greece and Italy* (2007) 153-171.
- Sourvinou-Inwood 2003 C. Sourvinou-Inwood, *Tragedy and Athenian Religion* (2003).
- Şahin 1998 N. Şahin, *Klaros, Apollon Klaros Bilicilik Merkezi* (1998).
- Şahin 1999 N. Şahin, "Yeni Buluntular Işığında Lyra'lı Apollon Klaros İkonografisi", bk.: A. V. Çelgin – G. Çelgin – N. Başgelen (ed.), *Zafer Taşlıkıoğlu Armağanı Cilt 1. Anatolian & Thracian Studies in Honour of Zafer Taşlıkıoğlu. Vol. 1* (1999) 200-212.
- Ulieriu-Rostás 2016 T. E. Ulieriu-Rostás, "Dionysiac strings? Towards an iconographic reassessment of late 5th and early 4th Century Athenian perceptions of mousike", bk.: L. Bravi – L. Lomiento – A. Meriani – G. Pace (ed.), *Tra lyra e aulos: tradizioni musicali e generi poetici. Quaderni della "Rivista di cultura classica e medioevale", Quaderni Rivista della Rivista di Cultura Classica e Medioevale* (2016) 327-354.
- Uz 2014 D. M. Uz, *Teos'taki Dionysos Tapınağı* (2014).
- Wegner 1949 M. Wegner, *Das Musikleben der Griechen* (1949)

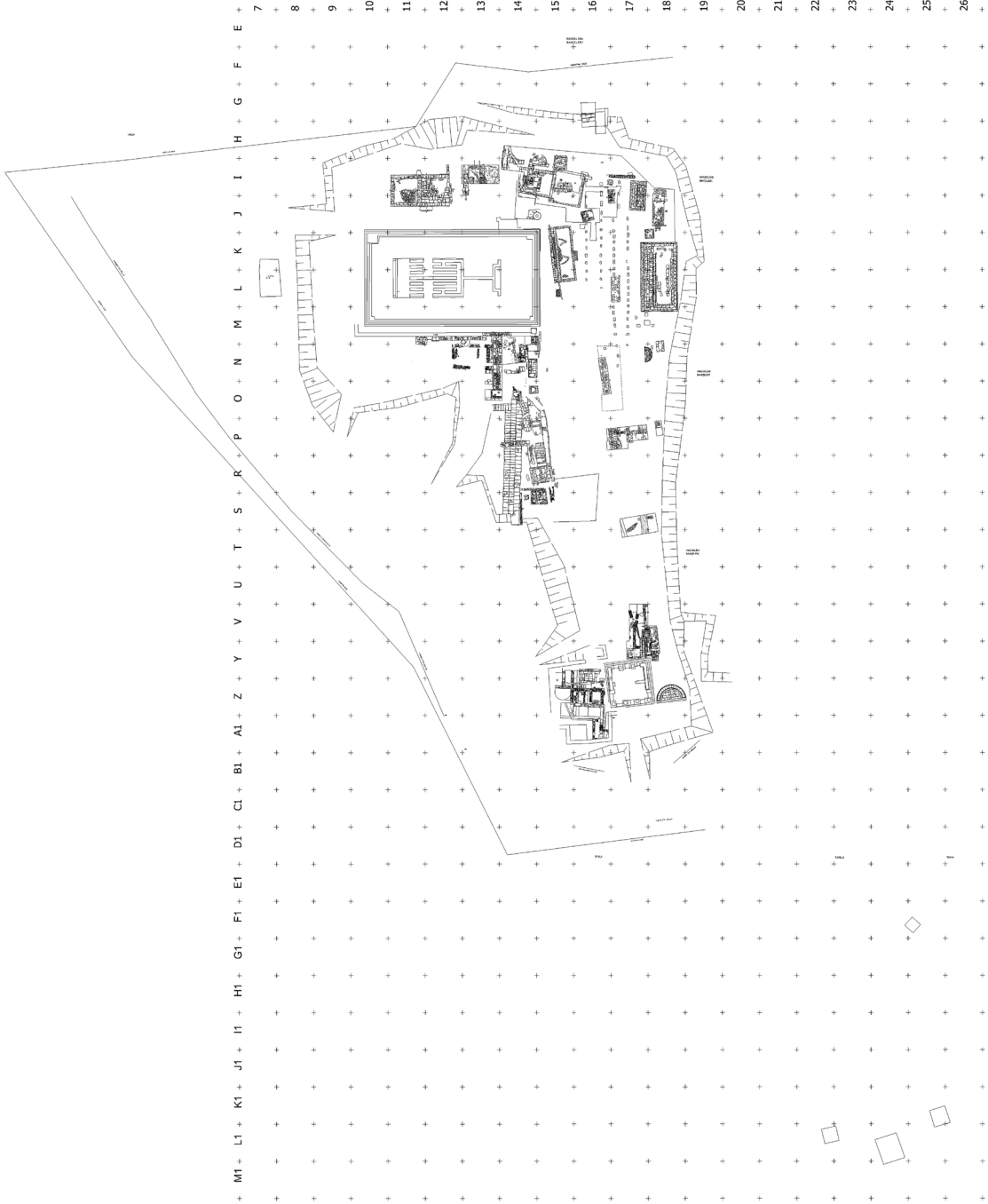
Abstract

The Iconography of Terracotta Figurines Carrying Barbitos among the Claros Finds

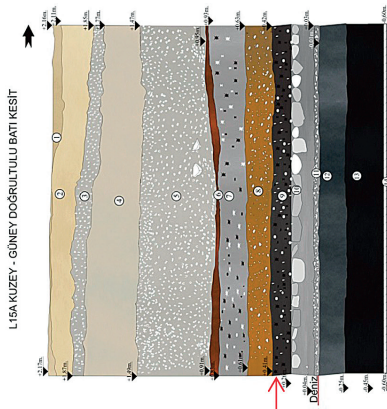
The Claros sanctuary in the Ionia region was dedicated to Apollo Clarius and is one of the most important centers of prophecy in antiquity. Terracotta figurine groups carrying string instruments are among the outstanding votives discovered in the Claros excavations. The musical instruments carried by the figurines in question include the *lyra*, the *kithara*, and the *barbitos*. While similar examples of the figurines carrying the *lyra* and *kithara* have been discovered at centers other than Claros, figurines carrying the *barbitos* have only been encountered among the Claros finds. These figurines have been unearthed on the steps of the archaic altar dedicated to Apollo. Dated to the second half of 6th century B.C., figurines carrying the *barbitos* are fewer in number compared to other groups and reflect a single style.

From an iconographic perspective, the *lyra* and the *kithara* are associated with Apollo's identity as the god of music. This association is clearly portrayed not only through figurines, but in numerous vase paintings as well. Therefore, figurines with the *lyra* and *kithara* discovered at the archaic altar in Claros should be evaluated as votives offered to Apollo. However, in the iconography, Apollo is not depicted with a *barbitos*. A stringed instrument of the lyre family and associated with Lydian or Oriental elements, the *barbitos* is rarely seen in Attic black-figure vases in the last quarter of 6th century B.C. Nonetheless, it emerges more frequently on red-figure vases and is often part of Dionysiac scenes. Undoubtedly, music was an important component of the cult of Dionysus as well. As an integral element of Dionysian rituals, trance/ecstasy/divine possession or *enthousiasmos* occurred not only with wine but through music and dance as well. In vase paintings the *barbitos* frequently appears in scenes related to the Anthesteria and Lenea festivals held in honor of Dionysus, as well as in scenes depicting a symposium (*symposion*) or *komos*. The association of the *barbitos* with cult and iconography of Dionysus is also evident in the Claros sanctuary.

Archaeological finds such as a sundial dedicated to Dionysus (a context iconographically associated with the Anthesteria festivals), terracotta theatric figurines, and a marble mask prove that Dionysus was worshipped just as strongly as Apollo was at Claros. More importantly, epigraphic documents discovered in the sanctuary reveal that Colophonians celebrated the festivals of Dionysus and that the festival of *Dionysia* was just as important as the festival of *Claira* celebrated in honor of Apollo Clarius. Claros figurines carrying the *barbitos* must have the same iconography as the *barbitos* image in the vase paintings. Consequently, with their unique, distinct stylistic features, Claros figurines carrying the *barbitos* must be addressed as votives associated with the cult of Dionysus in the sanctuary.

Res. 1 Klaros genel plan

Res. 2 Apollon Klarios'a adanmış Arkaik sunak. Sunağın ilk basamağı barbitos'lu figürinlerin buluntu yeri.

Res. 3 Klaros'tan barbitos'lu
pişmiş toprak figürin

Res. 4 Klaros'tan barbitos'lu
figürin parçası

Res. 5-7 Klaros'tan barbitos'lu figürin parçası

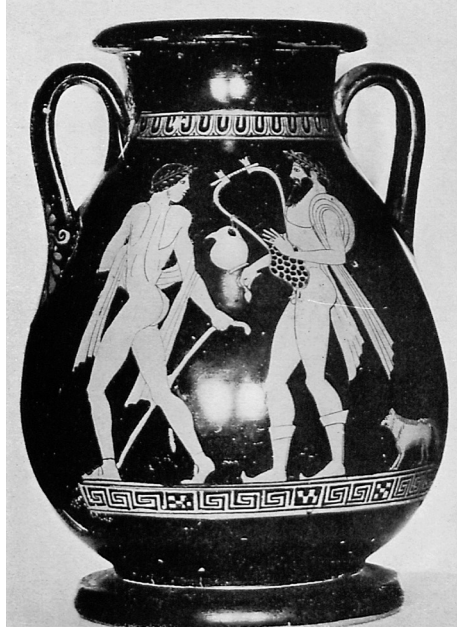
Res. 8 Barbitos çalan silenos.
Kleophrades, MÖ 500 civarı
(Maas - McIntosh Snyder 1989, 129, fig. 2)

Res. 9 Barbitos çalan maenad
(Beazley 1928, Pl. 29.2)

Res. 10 Barbitos çalan Dionysos Brygos Ressamı, MÖ 500-490 civarı
(Mathiesen 1999, 165, fig. 12)

Res. 11 Anthesteria'da barbitos
(Hoorn 1951, 32, fig. 109)

Res. 12 Komosta şenlikçiler barbitos eşliğinde eğleniyor Foundry Ressamı,
MÖ 480 civarı (Bundrick 2005, 23, fig. 11)